

Fagmænd og amatører

Om herremænd og bønder i den danske historikerverden

AF THORKILD KJÆRGAARD

De følgende betragtninger over forholdet mellem faghistorikere og amatørhistorikere er foranlediget af, at forfatteren, kandidatstipendiat, cand. mag. Thorkild Kjærgaard, Københavns Universitet, har haft nogle amatørarbejder om en række vestjyske sogne til anmeldelse i Fortid og nutid. Anmeldelserne fremkommer i et senere hæfte.

Ingen behøver i dag at bryde nogen lanse for lokalhistoriens anerkendelse hos de faguddannede historikere. Der findes således en Lokalhistorisk Afdeling ved Københavns Universitets Historiske Institut, og allerede længe før dens oprettelse (1971) havde lokalhistorien vundet borgerret ved historikernes højbord, bl. a. takket være professorerne Erik Arup (1876–1951)¹ og Albert Olsen (1890–1949). Når der i dag alligevel er en vis spænding på det lokalhistoriske arbejdsområde, skyldes det derfor ikke så meget spørgsmålet om lokalhistoriens berettigelse som om måden, den skal gribes an på. Her konkurrerer faghistorikere med akademiske forudsætninger (professionelle historikere) nemlig med ikke-faguddannede historikere (amatørhistorikere) med helt andre forudsætninger. Amatørhistorikerne respekterer ikke naturens orden, som er, at de forbliver i den passive rolle og blot læser de faguddannedes værker. De møder op med deres egne bøger og afhandlinger og vil ikke blot læse, men læses.

I

Det er næppe muligt at udføre en nøjagtig opgørelse over, hvor mange historiske arbejder, der i tidens løb er skrevet af danske amatørhistorikere; men småting er det ikke, som i tidens løb er kommet fra deres værksted. For snart 100 år siden gjorde C. F. Bricka (1845–1903) opmærksom på »den Tilvæxt i Litteraturen«, som skyldtes, at »vore Landsbyskolelærere og Bønder Aar for Aar i større og større Antal optræde som historiske Forfattere«, ² og siden da er antallet af amatørhistoriske arbejder stadig øget. Denne ud-

vikling kan illustreres med fremvæksten af de lokalhistoriske periodica, hvor første trin på vejen var de – hovedsageligt – amthistoriske tidsskrifters tilkomst, næste trin efterkrigstidens købstadsårhbøger. I 1913, 10 år efter grundlæggelsen af det første amthistoriske tidsskrift, *Fra Ribe Amt*, var der således, som det ses af tabellen, 21 lokalhistoriske periodica. I 1975 var der mindst 51, altså mere end dobbelt så mange som i 1913.³

Antallet af lokalhistoriske periodica 1913–1975.

År	Dækkende landsdele ¹	Dækkende -stifter, amter, flere herreder	Dækkende mindre enheder ²	IALT
1913	3	18	–	21
1923	3	20	1	24
1933	4	22	3	29
1943	5	20	6	31
1953	4	21	10	35
1963	5	22	10	37
1973	6	26	15	47
1975	6	26	19	51

Noter: 1) som sådan regnes København;

2) herved forstås købstæder og enkelte kommuner (m. omegn).

Kilde: *Dansk Bogfortegnelse*, 1901–49; *Dansk tidsskriftsfortegnelse*, 1949 ff.; *Dansk periodica fortegnelse. Supplement 1970/74* og Erland Kolding Nielsen, *Organisationsplan for Dansk Historisk Bibliografi*. (Danm. Biblioteksskole). 1976.

Disse tal giver selvsagt kun et ufuldstændigt billede af det amatørhistoriske virke. Dels er enkeltstående værker udeladt, hvilket bl. a. indebærer, at sognehistorierne ikke er indregnet i tallene. Dels er det ikke og har det aldrig været udelukkende amatørhistorikere, som har skrevet i de lokalhistoriske tidsskrifter. Det turde dog være sikkert, at det lokalhistoriske amatørarbejde har været i stadig vækst siden århundredeskiftet, og at de seneste år ikke tyder på nogen snarlig ændring i dette. I sammenhæng hermed kan det bemærkes, at historikerfagets forholdsvis få professionelle udøvere kun kan tegne sig for en mindre og endda faldende del af denne imponerende lokalhistoriske produktion, målt i antal titler og sider. Dette gælder i øvrigt også, hvis man betragter hele den historiske produktion under ét.⁴ Med tanke på historieforskningens subjekt kunne amatørhistorikernes forskning siges at være masseforskning, de professionelles *elit*eforskning.⁵

II

Faghistorikernes holdning til amatørhistorikernes store kreds har været et problem, lige så længe de to grupper har eksisteret side om side. Den allerede nævnte C. F. Bricka satte ikke pris på amatørhistorikernes indsats, og kunne for sin del »ikke være med til at føle Taknemmelighed overfor Mænd, som arbejde saa at sige i Blinde . . . og hvis Fællesmærke man vel kan betegne som den talentløse Middelmaadighed«. ⁶

Det har ikke været behagelig læsning for de berørte, hvis de da så *Historisk Tidsskrift*.⁷ I det hele taget fandt Bricka dog ikke meget i lokalhistorien, og spurgte, hvordan der kunne skrives 350 sider om et sogn, der omfattede »et Par Landsbyer, en Kirke, en Præstegaard, [og] et Par Skoler . . . Hvorledes en saadan Vidtløftighed er mulig, kan man vanskelig forstaa . . .«. ⁸

Anderledes blev opfattelsen, da faghistorikerne ud fra rigshistoriske problemstillinger begyndte at interessere sig for amatørhistorikernes arbejdsområde. Den lille enhed, bestående af en kirke og et par landsbyer, befolket med bønder og husmænd, som »aldrig havde tilhørt Historien og aldrig ville komme til at tilhøre den«⁹ blev ikke længere afvist som studieobjekt. Tværtimod fremhævedes gentagne gange betydningen af de såkaldte punktundersøgelser, dvs. studier over sognet og andre små enheder, for de rigshistoriske arbejde.¹⁰ Senere har man fra faghistorisk side endog været villig til helt at kappe forbindelsen til rigshistorien og betragte lokalhistorien som et emne, der i sig selv er værd at studere, »a subject worthy of study in its own right«. ¹¹

Så amatørhistorikerne efter disse nyorienteringer blandt faghistorikerne frem til at blive fejret som foregangsmænd, skulle de blive skuffede. Havde C. F. Bricka været en herremand inden for historikerverdenen og talt om fagets bønder og deres arbejdsområde, som det passede ham, så var hans efterfølgere det ikke mindre. Ligesom Bricka havde anset det for sin selvfølgeligelige ret at bortdefinere amatørhistorikernes arbejdsområde som historisk uinteressant, således anså mange af hans efterfølgere det for deres soleklare ret at bestemme, hvordan fagets bønder skulle gribe deres arbejde an, så det kunne, med Johan Hvidtfeldts ord, »yde støtte til den videnskabelige forskning«. ¹²

De, der ikke ville eller kunne det, interesserede man sig mindre for. De er f. eks. af Vagn Dybdahl blevet henvist til, at der jo nok også i fremtiden vil være »et vist behov for den mand, der af bar fortælleglæde beretter et eller andet fra fortiden«. ¹³ De andre, »de bedste af vore lokalhistoriske Skribenter«¹⁴ ventede derimod store opgaver. Det rigshistoriske arbejde, kronen på værket, skulle de ikke tænke på, men ved at levere »artikler,

som kan bruges af den videnskabelige forskning«¹⁵ kunne de få lov at slæbe sten til faghistorikernes store bygning. Hvordan dette arbejde i faghistorikernes tjeneste – eller med en mere pyntelig formulering i videnskabens tjeneste – i praksis skulle organiseres, har der været skiftende meninger om. Et af de nyere bidrag til diskussionen har Vagn Dybdahl leveret. Han ser to muligheder for amatørhistorikeren, der vil andet end drive, som det udtrykkes, »journalistisk reportage på fortiden«: han kan lade sig uddanne til »mikrohistoriker«, dvs. en historiker, der beskæftiger sig med små enheders historie, en, der foretager punktanalyser. Her slår det ikke til blot at have »lyst, skriveevner og kendskab til gotisk skrift«. Man må vide besked både om metode, samfundsvidenskab og meget andet. Intensiv træning bliver nødvendig – mikrohistorieskrivning er ikke et teselskab. For den, der godt kan lide at bruge tid på at snakke lidt »om historie og om andre ting« vil det så åbenlyst ikke være rigtigt at blive mikrohistoriker. Alligevel kan han anvendes i videnskabens tjeneste, idet der fra hans gruppe skal rekrutteres »mellemteknikere«, som skal indsamle datamateriale af enhver slags i lokale »databokse«.¹⁶ Der bliver en plads til både store og små i en historiker-verden, organiseret efter Vagn Dybdahls opskrift.

De nævnte faghistorikere synes gennem det sidste århundrede at have været enige om i hvert fald ét, nemlig at de professionelle historikere har ubetinget fortrinsstilling i historikerverdenen. De, og andre med dem,¹⁷ har taget det som en selvfølge, at fagets akademisk dannede udøvere har myndighed til at definere historien og dens opgaver, og at disse (skiftende) definitioner til enhver tid har (eller burde have) gyldighed for alle, der dyrker historie, altså også for amatørhistorikeren. Hvad er historisk interessant, hvad er historisk uinteressant? Hvilke opgaver skal løses, hvilke er det ikke værd at beskæftige sig med? Hvordan skal opgaverne løses? Det afgør faghistorikeren ikke bare for sig selv, men også for amatørhistorikeren.¹⁸

III

De professionelle historikere har ikke magt, som de har agt. De taler stort set forgæves, mens mængden af amatørhistoriske arbejder, som det er søgt godtgjort, tager til. I stedet for at bruge kræfter på det umulige, kan det forekomme, at det ville være rimeligere, om de akademisk uddannede historikere accepterede det folkelige historiske arbejde på dets egne forudsætninger. Det er der *også* en vis tradition for at gøre, så vist som ønsket om at presse de akademiske normer ned over den folkelige historieskrivning aldrig har stået uimodsagt inden for de faguddannedes kreds. F. eks. havde

Knud Fabricius, (1875–1967), i mange år Fællesforeningens sekretær, med sine egne ord »fra barnsben gennem sin afstamning sans for folkelig historie«,¹⁹ og han forestillede sig vist ikke at denne skulle være videnskabens bondedreng. Han tænkte i andre baner og håbede at kunne »bygge broer mellem hovedstaden og landet, samt mellem videnskaben og den folkelige forskning«. ²⁰ I denne retning har også mange andre faguddannede virket, bl. a. gennem Fællesforeningen og dens tidsskrift, *Fortid og Nutid*.

At acceptere det folkelige bidrag til det historiske arbejde på dets egne forudsætninger indebærer, at det anerkendes som en særlig gren inden for historieskrivningen, ligesom eksempelvis den rationalistiske historieskrivning. Den blandt faghistorikere almindelige opfattelse, at det amatørhistoriske arbejde blot er en mere eller mindre ufuldkommen efterligning af den »rigtige« historieskrivning er ikke ubetinget venlig, men næppe heller særlig træffende. For at se dette, kan man i første omgang fæstne sig ved, at den folkelige lokalhistorie i sin oprindelse ikke var en efterligning af den professionelle historieskrivning. Den opstod i 1870'erne og 80'erne omkring emner, som først årtier senere skulle komme til at nyde de faguddannede historikers be-
vågenhed, nemlig de små lokale enheder.

Lige fra begyndelsen skelnede amatørhistorien altså mellem vigtigt og uvigtigt inden for historien på en anden måde end samtidens faghistorikere. Den prioriterede problemområderne anderledes. Forskellene stak imidlertid endnu dybere, som det skulle vise sig i sin fulde udstrækning, da faghistorikerne i mellemkrigstiden begyndte at interessere sig for lokalhistorien. Dette kan belyses med et eksempel taget fra sognehistorierne, hvor de ikke-faglærte forfattere, som det vil vides, ofte foretrækker at præsentere stoffet emnedelt. Sognets gårde behandles således samlet i ét afsnit, hvor der bringes oversigter over gårdenes historie én for én, med opregninger af ejendoms- og slægtsforhold. På tilsvarende vis behandles skolevæsenet, mejeriet osv. Dette fremtræder for mange faghistorikere som ubearbejdede materialeophobninger. Faghistorikerne savner klare problemstillinger, som gør det muligt at organisere stoffet, helst i kronologisk ordnede kapitler. Kun derved bliver det nemlig muligt at få overblik over udviklingen i sognesamfundets strukturer. Ligeledes kan jævnføringer med samtidige forhold i det omliggende samfund så nemmere foretages, og i det mindste betingelserne er til stede for at få svar på de spørgsmål, som (af dem) anses for væsentlige.

Som omtalt har mange faghistorikere ment, at disse forskelle kunne og burde ophæves – på faghistorikernes præmisser. Det ville være til gavn for alle, ikke bare for faghistorikerne, men også for amatørhistorikerne og de lokale læsere. Når de lokalhistoriske forfattere skrev, som de gjorde, måtte det være, fordi det skortede på »evnen til at se problemerne«. ²¹

De endeløse lister over inventar o. a. kunne umuligt være andet end »usigelig kedsommelig[e]« også »for lægmanden«²² – hvad faghistorikeren så end ved om det. I det mindste kommer der stadig talrige lokalhistoriske publikationer af dette tilsnit, ikke sjældent med støtte fra offentlige midler. Ville det virkelig ske, hvis ingen brød sig om den slags?

Noget kunne tyde på, at de selvsamme træk, som gør en lokalhistorisk publikation uformelig og delvis ubrugelig for en faghistoriker ofte er netop dem, som gør, at bogen kan fungere i det lokale samfund, den er skrevet for. Eller med andre ord, at disse træk er fundamentale for netop denne gren af historieskrivningen! En faghistoriker kan interessere sig for et givet lokalsamfund af flere grunde. Han kan f. eks. være interesseret i småsamfund som sådan, eller han kan være på jagt efter stof til rigshistoriske undersøgelser. Men karakteristisk vil det vist være, at han søger kundskab, som rækker ud over dette specielle lokalsamfund. For den lokale beboer, som ikke selv er historiker, er det antagelig omvendt. Han stiller andre spørgsmål end historikeren og forlanger derfor andre svar. Han vil vide noget om netop *sin* egn, og ønsker først og fremmest en håndbog, som han kan slå op i, og som vil give ham rigere oplevelser, når han færdes i sin by eller sit sogn. Det er min fornemmelse, at disse behov dækkes ganske godt af mange af de lokalhistoriske arbejder, som for faghistorikeren forekommer at være materialeophobninger. Er dette mon tilfældet for de lokalhistoriske fremstillinger, som professionelle historikere har skrevet?²³

Det er således næppe altid forfatterens manglende evner til at se problemerne, der gør, at den folkelige lokalhistorie ikke altid kan være faghistorikerne til så megen nytte, som de – faghistorikerne – kunne ønske. Rigtigere er det nok ofte at pege på de særlige krav, som stilles til en lokalhistorisk bog, for at den kan fungere i det sogn eller den by, hvis indbyggere den er skrevet for (og ofte betalt af), og til hvem der derfor altid bør tages det største hensyn, hvis der skal vælges mellem faghistorikerne og den lokale befolkning. Og det skal der. Det ved de fleste lokalhistorikere sikkert, men ingen har vist formuleret det så klart og éntydigt som den norske lokalhistoriker Jon Laberg. På et spørgsmål om forholdet mellem rigshistorie og lokalhistorie svarer han: »Det hev vore ein viss motsetnad, vil eg segja, millom bygdesogegransking og landsogegransking. Landsogegranskarane hev helst vilja at bygdebøkene skulde mest mogeleg vera emnesamlingar til bruk for landsogeskrivingi. Men eg for min part meiner at for bygdesogeskrivarane er det um å gjera å vekkja og auka heimekjensla hjå folk i bygdene, sameleis som bysogeskrivarane gjer det hjå folk i byane. Ei bygdebok som grunnlag for vidare vitskapleg gransking vilde kann henda, um bokskrivaren var vaksen til det, hjelpa vitskapen, men gjera boki minder leseverdige

for dei ho er skrivi for. Bygdesogebøkene må vera skrivne for heimefolket, og skrivne soleis at heimefolket tykkjer mun i og hev gleda av å lesa dei.«²⁴ Konklusjonen synes at blive, at amatørhistorikerne med god samvittighed kan forfølge deres egne mål, uden at lade sig jage af nogen forpligtelse til at være faghistorikerne til nytte.

IV

Respekt for den folkelige historieskrivning kan og bør ikke forhindre, at den gøres til genstand for historiografisk og sociologisk forskning – tværtimod. En bihensigt med nærværende artikel har været at antyde, at der i udforskningen af den i mange henseender ukendte amatørhistoriske historieskrivning ligger en række upåagtede opgaver.

Udover de allerede strejfede emner inden for dette felt vil det være nærliggende at pege på de muligheder, der ligger i en undersøgelse af amatørhistoriens publikum gennem det sidste århundrede, evt. i sammenligning med faghistoriens publikum i samme tidsrum (jvf. note 7). Der er allerede foretaget et par interessante delundersøgelser af det sociale miljø, inden for hvilket denne historieskrivning især i de seneste tiår har virket,²⁵ men det er muligt at komme meget længere. I de ældre årgange af så godt som alle lokalhistoriske tidsskrifter findes således medlemslister, som giver fortræffelige og hidtil uudnyttede muligheder for at bestemme den folkelige historieskrivning og historieinteressers sociale struktur, by for by, sogn for sogn og erhvervsgruppe for erhvervsgruppe. Ud fra en sådan undersøgelse vil det være muligt at trække tråde ikke bare til den professionelle historieskrivning, men også ud til de folkelige bevægelser og højskolen og dermed undersøge, i hvilken grad og hvorledes den folkelige historieinteresse hører sammen med disse samtidige fænomener.

V

Lad mig til slut for at undgå mulige misforståelser understrege, at jeg selv sagt ikke på nogen måde går ind for at de to historiske miljøer, det faglige og det amatørhistoriske, skal isoleres fra hinanden, tværtimod. For det første sidder faghistorikerne inde med en meget betydelig sum af viden og erfaringer, som det er af største betydning at få formidlet ud til amatørhistorikerne. Uden kendskab til arkiver, samlinger, fundamentale regler for indsamling, bearbejdelse og præsentation af et stof kan ingen historiker, og selvfølgelig

heller ikke amatører, arbejde. Men de professionelle skal kun levere værktøjet, de skal ikke bestemme, hvad det skal bruges til – de skal ikke definere den folkelige lokalhistoriske forsknings problemstillinger. Det bør denne forskning selv gøre ud fra egne traditioner og på grundlag af de lokale behov, som den udspringer af og erfaringsmæssigt også i vid udstrækning formår at imødekomme.

For det andet er kontakter, helst så brede som mulige, af stor betydning inden for historikerverdenen. De giver uundværlig inspiration til alle parter, og de hæmmer den faglige indtørring som nok altid truer ikke mindst »den professionelle historiker [der] som andre specialister lever i en lilleverden«²⁶ og kan måske endda af og til være med til at jævne kløfter ud. Men alt dette og mere til kan formentlig bedst finde sted, når det ikke er som herremænd og bønder, man mødes, men som ligemænd, der i gensidig agtelse og interesse for, hvad den anden laver, hver dyrker sine marker og taler sammen over det fælles hegn om historie og andre ting.

Noter

- 1 Erik Arups betydning for lokalhistoriens anerkendelse blandt faghistorikerne er behandlet af Aksel E. Christensen i »Erik Arup«, *Fortid og Nutid*, 20, 1957–59, ss. 381–88. Jfr. Arups redaktion af *Historisk Tidsskrift* 1917 ff.
- 2 C. F. Bricka, »Anmeldelse af: E. Carstensen, *Hjørlunde Sogns Historie*. Kbh., 1878«, *Historisk Tidsskrift*, 5. rk., 1, 1879, ss. 705–21, s. 705. C. F. Bricka blev 1897 rigsarkivar.
- 3 En mellemstilling indtager årbøgerne fra de kulturhistoriske provinsmuseer. Af dem fandtes der i 1975 mindst 13. (1963: 6; 1933: 2).
- 4 Baseret på *Dansk Historisk Årsbibliografi*, 1967, 1968 og 1969 og forarbejderne til de følgende. Der er kun tale om et skøn. Se også T[roels] D[ahlerups] anmeldelse af *Dansk Historisk Årsbibliografi*, 1967 i: *Information*, 27.11. 1972.
- 5 Jvf. Jørn Sandnes, »Rikshistorie og lokalhistorie – centrum og periferi i historieforskningen«, *Studier i historisk metode*, 10. Oslo, 1975, ss. 159–67, s. 163. De her fremsatte synspunkter står på flere punkter i gæld til Sandnes' artikel. Jørn Sandnes (1926–) er universitetslektor i Trondhjem.
- 6 C. F. Bricka, *anf. arb.*, s. 706.
- 7 *Historisk Tidsskrift* blev i disse år formentlig ikke læst af mange af »vore Landsby-skolelærere og Bønder«. I 1879 fandtes der således blandt Den danske historiske Forenings 602 indenlandske medlemmer kun 2 [landsby]skolelærere, ingen bønder. Det var den fine portion, der satte sig stævne i foreningens medlemsliste fra nov. 1879, trykt i: *Historisk Tidsskrift*, 5. rk., 1, 1879, ss. 795–812. Se også »Statistisk Oversigt over Medlemmerne af den danske historiske Forening [1840–1888]«, i: Johs. Steenstrup, *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarh. (1801–1863)*. Kbh., 1889, s. 426.
- 8 C. F. Bricka, *anf. arb.*, s. 708.

- 9 *Sst.*, s. 710.
- 10 F. eks. af Albert Olsen, »Lokalhistorie – Rigshistorie«, *Fortid og Nutid*, 15, 1943–44, ss. 1–8, s. 5.
- 11 Jvf. Knud Prange, *Hvorfor lokalhistorie?* Kbh. 1971, ss. 16 og 22. Citatet er af John L. Hobbs og står s. 16. Knud Prange (1930–) er leder af Lokalhistoriske Afdeling, Historisk Institut ved Københavns Universitet. Redaktør af *Fortid og Nutid* 1966–75.
- 12 Johan Hvidtfeldt, »Samarbejdet mellem Rigshistorikere og Lokalhistorikere«, *Fortid og Nutid*, 14, 1941–42, ss. 206–25, s. 218. Johan Hvidtfeldt (1908–) er rigsarkivar.
- 13 Vagn Dybdahl, »Lad os afskaffe lokalhistorien«, *Heimen*, 15, 1970–1972, s. 513–18, s. 515 f. Vagn Dybdahl (1922–) er overarkivar, Erhvervsarkivet i Århus.
- 14 Albert Olsen, *anf. arb.*, s. 6.
- 15 Johan Hvidtfeldt, *anf. arb.*, s. 225.
- 16 Vagn Dybdahl, *anf. arb.*, passim.
- 17 I udpræget grad Erik Arup, jvf. Aksel E. Christensen, *anf. arb.*, s. 387, men også – i mere afdæmpet form – f. eks. Knud Prange. I sin oversigt over dansk lokalhistories udvikling (Fra »Frugtbar herlighed« til herlig frugtbarhed – »en ringe underretning om dansk lokalhistories gamle og nu værende tilstand«, *Nordisk Tidsskrift*, Ny Serie, Bd. 47, 1971, ss. 81–95) er det som om han ikke ser den amatørhistoriske forskning. Han nævner de amtshistoriske samfund, men diskuterer ikke amatørhistorikernes arbejde. Faghistorikernes indsats på det lokalhistoriske område beskæftiger han sig derimod indgående og indforstået med. Er det urimeligt at tolke dette som udtryk for, at han giver de professionelle fortrinsret?
- 18 Jvf. Jørn Sandnes, *anf. arb.*, s. 160.
- 19 Knud Fabricius, »Dansk Historisk Fællesforenings Grundlæggelse. Nogle erindringer af Fællesforeningens første sekretær«, *Fortid og Nutid*, 20, 1957–59, ss. 361–70, s. 361. K. F.'s far var Adam F., forfatter til den meget læste *Illustreret Danmarks-historie*.
- 20 *Sst.*
- 21 Johan Hvidtfeldt, *anf. arb.*, s. 220.
- 22 Knud Prange, *Hvorfor lokalhistorie*. Kbh., 1971, s. 27. Bricka ankede i 1879 over, at »Bondemand paa Bondemand med deres samtlige Koner og Børn føres frem for os i en svimlende Uendelighed« (*anf. arb.*, s. 708). Tiden er gået, men problemerne har ændret sig.
- 23 Jvf. Edvard Bull's selvironiske anmeldelse af *Lokal historie i forskning og kulturarbeid gjennom 200 år*. Oslo, 1970 i: *Heimen*, 15, 1970–72, ss. 185–189, ss. 187–88.
- 24 »Jon Laberg. Ein samtale«, *Nærksamfunnet i historisk lys*. Utvalde artikler frå »Heimen« i 50 år, red. af Halvard Bjørkvik m. fl., Oslo, 1973, s. 237 f. Jon Laberg (1859–1948).
- 25 Vagn Dybdahl, »Det lokalhistoriske arbejde i byerne«, *Fortid og Nutid*, 23, 1966–68, ss. 275–96; Finn H. Lauridsen, »Hvem er vi?«, *Fortid og Nutid*, 24, 1969–71, ss. 633–34 og Peter Kr. Iversen, »De lokalhistoriske foreningers arbejde i tal 1966–67«, *Fortid og Nutid*, 23, 1966–68, ss. 390–402.
- 26 Povl Bagge, »Historiesyn og historieforskning«, *Mennesket i Tiden*, VIII, 1952, ss. 62–85, s. 62.

Brud eller kontinuitet i dansk historievidenskab

AF KRISTOF K. KRISTIANSEN OG
JENS RAHBEK RASMUSSEN

Udviklingen i dansk historieforskning i dette århundrede, herunder brydningerne indenfor den seneste årrække, er emnet for denne artikel af stud. mag.'erne Kristof K. Kristiansen og Jens Rahbek Rasmussen, Københavns Universitet. Bidraget er til dels foranlediget af Inga Flotos indlæg i sidste hæfte af Fortid og nutid.

I

I sit essay »60ernes dilemma – noget om at skrive historie«¹ forsøger Inga Floto, på grundlag af en metode udviklet af amerikaneren Gene Wise, at skitsere nogle hovedlinjer i nyere dansk historieskrivning. Formålet er ikke at føre Ellen Jørgensen a jour, men at få svar på nogle aktuelle spørgsmål. Som universitetslærer har IF været konfronteret med »et 'bevidsthedsskred', hvis konsekvenser fortsat er vanskelige at bedømme« hos de studerende (s. 379). Der er blevet sat spørgsmålstegn ved den måde at skrive historie på, som IF (og hendes kolleger) har lært, og som de måske også selv efterhånden fornemmer som utilfredsstillende. Men hvilket alternativ er der? – og kan et eventuelt alternativ forenes med de traditionelle videnskabligheds-kriterier? Det synes at være spørgsmål som disse, hun søger svar på gennem sin historiografiske undersøgelse.

IF tager sit udgangspunkt i en formodet lighed mellem historieskrivningens udvikling i henholdsvis USA og Danmark, fra »progressiv« i 30erne over »mod-progressiv« (eller »holdningskompleks«) i 50erne til en endnu kun antydnet »New Left«-fortolkning. Disse tre faser knyttes til navnene Arup, Bagge og Jens Engberg, uden at IF dog går ind i en egentlig analyse af forfatterskaberne. Hun forsøger i stedet ved hjælp af en række citater fra den generelle kulturdebat at indfange den dominerende holdning i 50erne og opgøret herimod i 60erne. Ud fra den rimelige opfattelse, at periodens historikere ikke kan have været upåvirkede af denne generelle udvikling, fremhæver IF (i overensstemmelse med Wise), at det i historiografisk sammenhæng er specielt interessant at finde eksempler på, hvordan overgangen mellem to »paradigmer« direkte kan aflæses som brudflader i et værk;

hvor forfatterens konflikt mellem en traditionel holdning, der ikke længere opfattes som meningsfuld, og en ny, der endnu ikke er indarbejdet, træder klart frem. En sådan konflikt mener IF at kunne udlæse dels i en (litteraturhistorisk) artikel af Johan Fjord Jensen fra 1967, dels i Jens Engbergs »Dansk guldalder«.

Alle, der giver sig i kast med moderne dansk historiografi, støder på to fundamentale vanskeligheder. For det første er forholdet det, at »någon speciell teori och metodlära, som tar fasta just på historiografisk forskning, existerar . . . inte, ens i rudimentär form«. ² For det andet vil forsøg på at placere historieskrivningen i en bredere sammenhæng være hæmmet af, at der stort set ikke findes historiske analyser af den ideologiske og kulturelle udvikling herhjemme i dette århundrede, og da slet ikke af denne udviklings økonomisk-sociale grundlag. Det gør det ikke mindre uomgængeligt at forsøge, og at man trods alt kan overskride det individuelt-anekdoteske niveau (Arup skrev som han gjorde på grund af familiebaggrund/ansættelsen i kreditforeningen/læsning af Seignobos), har i Sverige bl.a. Birgitta Odén demonstreret (se s. 521).

I Danmark har der, i hvert fald indtil for ganske nylig, ikke været nogen historiografisk debat overhovedet. Flotos udspil må derfor hilses velkomment. De følgende sider er for så vidt en reaktion på hendes essay, men mere et forsøg på at opstille alternative problemstillinger (og, i yderst beskeden omfang, forslag til løsninger) end direkte polemik. Kulturdebatten i 50'erne og 60'erne, som spiller en så central rolle hos IF, har vi således ladet ligge – ikke fordi vi er enige med hende, for efter vor mening har den ikke et helt så entydigt udviklingsforløb som hun mener, men fordi vi vil prøve at angribe problemerne fra en anden kant. Der er imidlertid to punkter hos IF, som vil blive kommenteret (direkte eller indirekte) nedenfor: dels nogle træk i hendes metode, som forekommer os problematiske, dels rimeligheden af hendes historiografiske periodisering. Vore overvejelser har absolut foreløbig karakter. Når vi alligevel publicerer denne skitse, er det ikke fordi vi tror vi har løst problemerne, men fordi vi mener, at de fortjener at blive diskuteret.

II

IF's metode har det fortrin, at den åbner for muligheden af at placere historikeren som led i en bredere kulturpolitisk udvikling og herudfra at analysere det enkelte værk på en mere indtrængende måde, end det traditionelt er tilfældet. Men samtidigt ligger der den fare i uden videre at søge at efter-

vide kulturdebattens »brud« i den samtidige historieforskning, at man let kommer til at overvurdere rækkevidden af disse brud og eventuelt leder efter brudflader, hvor der ingen er.

Det mest problematiske ved IF's fremgangsmåde er, at hun tilsyneladende opfatter historieforskningen som et ret privat mellemværende mellem forskeren og hans samvittighed og derfor kommer til at undervurdere den kontinuitetsskabende faktor, der udgøres af de institutionelle rammer og den faglige tradition, han fungerer indenfor. Det gælder for de fleste videnskaber, at de reagerer med en vis træghed over for ydre påvirkninger, og denne træghed er særlig markant for historie i kraft af fagets lange forsknings-tradition, dets stærke empiriske orientering og dets meget komplicerede og tidskrævende forskningsproces. Forskning på disputatsniveau er derfor et heldagsjob, der i det store og hele er forbeholdt de få, der er blevet ansat til det, hvilket igen forudsætter, at de først har gennemgået en lang, fagligt socialiserende uddannelse og derefter har meriteret sig efter de på det givne tidspunkt accepterede kriterier for videnskabelighed. Under sådanne omstændigheder får den udenforstående fritidshistoriker med billedstormeriske tilbøjeligheder ikke mange muligheder for at anfægte det grundlæggende videnskabelige normsystem. Dette etableres (og forsvares) primært i det »professionelle« universitetsmiljø, som i kraft af sin snæverhed og monopolstilling naturligt vil favorisere en langsom, evolutionær udvikling.

Når IF f. eks. hævder, at emnet for disputatsen vælges »fordi dets problematik er dækkende for historikerens interesser« (s. 388), må der tages nogle forbehold. Der kan netop ikke vælges frit mellem alle mulige emner, men kun mellem dem, der i følge den faglige tradition kan gøres til genstand for videnskabelige undersøgelser. Desuden spiller mere prosaiske hensyn vel også lejlighedsvis ind ved emnevalget: hvordan man hurtigst (eller sikrest) kan kvalificere sig til en bestemt stilling. Hvor ufølsomt – på godt og ondt – et forskningsmiljø vil være over for ydre påvirkninger afhænger af en række faktorer: graden af statsstyring; forskernes antal, kvalitet og ansættelsesvilkår; muligheden for opbygningen af alternative miljøer m.v. Det er nødvendigt at tage sådanne forhold med i betragtning, når man søger efter relationerne mellem den generelle kulturdebat og historieforskningen.

For så vidt angår USA er Wises tredelte periodisering muligvis en gyldig beskrivelse. Men det kan være væsentligt at pege på, at skiftet fra »progressiv« i 30erne til »modprogressiv« i 50erne ikke kan tages blot som udtryk for holdningsændringer og personlige kriser hos de enkelte historikere. Eksistensvilkårene for amerikanske universiteter og videnskabsmænd er jo anderledes usikre end tilfældet – i hvert fald indtil for nylig – har været i Danmark. Disse særlige institutionelle rammer var medvirkende til, at McCarthy-

periodens »Berufsverbot« så hurtigt manifesterede sig gennem personudskiftning og selvcensur.³ Under sådanne forhold opstår der naturligvis næsten pr. definition en overensstemmelse mellem »tidsånden« og videnskaben.

For Danmarks vedkommende kan det være vanskeligt overhovedet at operere med meningsfulde inddelinger over så kort en årrække p. g. a. 50ernes og 60ernes beskedne videnskabelige produktion. Men også af andre grunde er vi betænkelige ved at overføre Wisers periodisering. Han bygger sin tredeling op omkring 50ernes opgør mod den tidligere historieskrivning. Et tilsvarende opgør kan ikke påvises i Danmark, og IF må gribe til betegnelsen »holdningskompleks« i stedet for »modprogressiv«. Dermed bliver karakteristikken af periodens historieskrivning imidlertid underlig konturfattig. Af typiske træk ved den holdningskomplekse forklaringsform fremhæver IF: » . . . pluralisme, ironi, paradoks, tvetydighed, interesse for grupper ikke klasser, holdninger ikke facts, motiver ikke ideologier« (s. 382). Men er disse træk typiske for periodens faghistoriske produktion? Er det ikke snarere sådan, at f. eks. interessen for grupper, holdninger og motiver nok kan findes i store dele af periodens *politiske* historie, mens det næppe kan siges at være nogen præcis eller udtømmende karakteristik af den *økonomiske* historie? Med andre ord: flere af de træk, som IF ser som specifikke for den »holdningskomplekse« historieskrivning, er i virkeligheden træk, der er blevet historikerne påtvunget af en bestemt type stof og problemstillinger (hvis dominans det så må være opgaven at forklare). De slår derimod ikke til som bevis for et »paradigmeskift«, som – hvis der ikke skal gå inflation i begrebet⁴ – må betyde en grundlæggende ændring i opfattelsen af historievidenskabens opgaver og metoder. Og en sådan grundlæggende ændring mener vi ikke det er muligt at pege på siden det »historisk-kritiske gennembrud« i begyndelsen af århundredet.

Nu må ordet gennembrud ikke misforstås. Nogen øjeblikkelig omvæltning var der ikke tale om: det historisk-kritiske paradigme måtte kæmpe en lang, sej kamp mod den herskende retning, men da det endelig overvandt modstanden, var sejren så knusende, at man herefter ikke betragtede sig som en historisk »skole«, men som historievidenskab slet og ret. Det vi finder bemærkelsesværdigt er, at denne selvforståelse først nu anfægtes. Det er muligt, at man kan finde mindre forskydninger af den type IF søger, men det der først og fremmest er specifikt for dansk historieforskning, hvad enten man sammenligner med de andre samfundsvidenskaber eller med historievidenskaben i andre lande, er: den stærke kontinuitet og den fundamentale enighed.

Kontinuiteten viser sig bl. a. derved, at der går en så godt som ubrudt linie tilbage til Erslev og hans samtidige med hensyn til problemvalg, metode og videnskabsteori. En stor del af universitetsundervisningen i dansk historie

er stadig baseret på arbejder af Edvard Holm, Erslev, Fridericia, Marcus Rubin og Arup. Til midt i tresserne var Erslevs og Fridericias oversigtsværker obligatorisk pensum, og for få år siden blev sågar udvalgte afsnit af »Danmarks Riges Historie« optrykt i store oplag til undervisningsbrug. Men det klareste udtryk for kontinuiteten er den fagligt fundamentale undervisning i »historisk metode«, hvor man næsten kan tale om »apostolisk succession«.⁵ Indtil begyndelsen af 70erne benyttedes Erslevs lærebog i historisk teknik som – ofte det eneste – undervisningsgrundlag ved samtlige universiteter.

Kontinuiteten kan også aflæses af manglen på metodisk og teoretisk debat. Frem til o. 1960 var Povl Bagge vel den eneste, der beskæftigede sig seriøst med teoretiske spørgsmål, og den relativisme han var talsmand for, kunne ikke i sig selv motivere faglige brud inden for den empirisk orienterede forskning. I den almindelige faglige debat finder man kun få overvejelser om forholdet mellem analyse og syntese, empiri og teori, kildemateriale og problemstillinger. Den stigende teoretiske interesse, der har kunnet spores siden 1960 – manifesteret bl. a. i de nordiske metodekonferencer – har endnu kun givet ringe nedslag i forskningen. De emner, der er blevet taget op, har overvejende været af filosofisk og erkendelsesteoretisk karakter; derfor opfattes bidragene af mange historikere som uinteressante og fremmede for den egentlige forskningsaktivitet. Metoddebattens deltagere er i stor udstrækning »Tordenskjolds soldater«: så langt fra at vidne om en bred interesse, er debatten således snarere udtryk for en (beklagelig) kløft mellem »teoretikere« og »praktikere«.

Et symptom på de uløste metodiske og teoretiske spørgsmål er fraværet af synteser – en mangel der har været erkendt siden Erslev.⁶ Forskningen blev i højere grad kildestyret end problemstyret og de mange detailanalyser kom til at stå uformidlet side om side. Den faglige debat, der tit kunne være voldsom, drejede sig altid om dokumentationen for en tese, aldrig om tesens relevans eller perspektiv. Man kan indvende, at »the cult of original sources« (Erik Rudeng) er blevet dyrket også i andre lande,⁷ men der har sådanne holdninger ikke i samme grad fået lov til at monopolisere forskningen. Effektive modtendenser har eksisteret, i USA fra o. 1910, i Frankrig fra 30erne og i andre europæiske lande i hvert fald fra 50erne (f. eks. England, Italien, Spanien, Polen) eller 60erne (Vesttyskland). Danmark har været uberørt af denne udvikling, og i dag er det da også kildefokuseringen, der især bestemmer vort image udadtil. Bemærkninger som de følgende (hentet fra en anmeldelse af »Festskrift til Povl Bagge«) er ikke ualmindelige: »The narrowness of Danish seminar methods crops up in the minute, precise articles on small matters . . .

its contribution to either European or Danish historical study is marginal both because of topic, language and content«. ⁸

At belyse denne »danske tradition« må være en vigtig historiografisk opgave. Det kan hjælpe til at forstå, hvorfor traditionen nu anfægtes, og bidrage til at overskride den.

Som nævnt er analyser af dansk historiografi en mangelvare. Situationen er bedre i Sverige, hvor Birgitta Odén – sekunderet af Sven-Eric Liedman – i en række undersøgelser har klarlagt hovedtrækkene i det historisk-kritiske gennembrud. ⁹ Selv om der naturligvis er forskelle mellem den danske og den svenske udvikling, er det næppe uberettiget at overføre de mere generelle konklusioner. ¹⁰

Odén har udskilt en række, ofte implicite, elementer i det historisk-kritiske paradigme – et begreb, hun definerer som et »konsistent helhetssyn över ett forskningsområde, som dels fungerar problemgenererande, dels används för att härleda de tumregler och metodiska tekniker som forskaren arbetar med praktiskt«. ¹¹ Først og fremmest synes dette paradigme fremprovokeret og negativt bestemt af det dominerende konservative og idealistiske historiesyn med dets udnyttelse af historien til nationalistiske formål. Weibull-kredsen (Arup indbefattet) havde selv klare politiske sympatier – det vender vi senere tilbage til – men det centrale element i videnskabsidealet blev et krav om objektivitet forstået som »en underkastelse under bestämda regler, som eliminerar forskarens valfrihet och personliga inlevelse«. ¹² Videnskabsopfattelsen blev gennemført empirisk, med stærk teori-fjendtlighed og mistro over for bevidst anlagte perspektiver på historien. Metoden forbød enhver syntese a priori (og forhindrede samtidig, at der skulle kunne skabes én a posteriori). Denne indskrænkning i historikerens arbejdsfelt modsvarede af en kraftig opnormering af de kildekritiske færdigheder. Beherskelsen af dem blev det egentlige faglige legitimeringsgrundlag. Logisk nok er det vanskeligt at finde explicitte udtryk for et historiesyn hos Weibull-skolen. Men karakteristisk er »det integrerade perspektivet, samspelet mellan ekonomi och politik . . . inom ramen för en metodologisk individualism, som förankrar de ekonomiska faktorerna i individernas fria motivation«. ¹³ Den historiske udvikling er en kamp mellem individer, som forsvarer deres (eller deres gruppes) økonomiske og politiske interesser (hvad de så kan gøre mere eller mindre talentfuldt). Menneskene er rationelt kalkulerende individer; de »kan ta miste på sina möjligheter i maktkampen, men de tar inte miste på vad som gagnar dem«. ¹⁴ At påstå, at bestemte faktorer – det være sig økonomiske, ideelle eller andre – kan være bestemmende eller afgørende for den historiske udvikling, afvises som uvidenska-

beligt. Specielt er man meget langt fra at dele marxismens vurdering af produktionsforholdenes betydning. Produktionen er den nogenlunde faste, i høj grad geografisk bestemte, baggrund for historien. Den weibullske materialisme interesserer sig i stedet for de variable faktorer, distributionen af produkterne, eller med andre ord handelen. Det var især Curt Weibull, der tilskrev handelen en dynamisk funktion i samfundets udvikling, og hans tanker fik stor paradigmatisk effekt i svensk historieforskning; derimod blev Arups forsøg på at udvikle en historisk materialisme ud fra (landbrugs-) produktionen og bondesamfundet kun halvhjertet accepteret, herhjemme såvel som i Sverige.¹⁵

III

Men skal man nærmere indkredse de specifikke træk ved dansk historievindenskabs udvikling, er det nødvendigt også at betragte det historisk-kritiske gennembrud i europæisk perspektiv.

Den engelske historiker E. J. Hobsbawm har i et interessant essay hævdet den opfattelse, at den akademiske historieforsknings gennembrud medførte en klar tilbagegang på alle andre områder end lige den kildekritiske teknik.¹⁶ Det var et ubestrideligt fremskridt, at man ikke længere accepterede generaliseringer, der byggede på utilstrækkelige eller upålidelige fakta. Men fremskridtet havde sin pris, nemlig at man fra nu af samlede alle bestræbelser om at etablere »fakta«. Kildekritikkens bidrag til historieforskningen indskrænkede sig reelt til at opstille kriterier for vurdering af ganske bestemte typer kildemateriale (eksempelvis »optegnelser om begivenheder vedrørende indflydelsesrige individers bevidste beslutninger«), og til at udvikle de hjælpeteknikker, der var nødvendige til formålet. Med denne teknik var det kun muligt at udforske et meget begrænset udsnit af historiske fænomener. Så længe man lod sig nøje med dette og i konsekvens heraf satte lighedstegn mellem dette udsnit og historien som sådan, var historieforskningens bidrag til forståelsen af samfundets udvikling beskedne og tilfældige. Før eller senere måtte man finde mere frugtbare måder at udforske fortiden på, og dette var netop den fælles intention for de skoler og retninger, som Hobsbawm sammenfatter under navnet »anti-Ranke-bevægelsen«. Han giver følgende (naturligvis kraftigt forenklede) skildring af bevægelsens kamp for at erobre universiteterne: »Omkring 1914 havde angriberne kun bemægtiget sig forposter som »økonomisk historie« og den historisk orienterede sociologi. Forsvarerne blev først tvunget rigtigt på tilbagetog efter 2. verdenskrig, og de blev på ingen måde tilintetgjort . . . I adskillige år efter 1950

havde de held til at gennemføre en ret heldig modoffensiv, dels takket være det belejlige klima under den kolde krig, dels fordi repræsentanterne for den nye udvikling ikke var i stand til at konsolidere deres nyvundne positioner hurtigt nok.¹⁷

Nu kan man indvende, at det er vanskeligt at definere denne »bevægelse« præcist; og man kan diskutere, om navnet er heldigt valgt (modstanden gælder mindre Ranke end hans epigoner). Men det er uimodsigeligt, at der ikke alene har været en reaktion (med visse fællestræk) mod den akademiske histories idealisering, specialisering og atomisering, men at denne reaktion også i en vis forstand kan siges at have sejret.

Det er efter vores opfattelse klart, at den kvalitativt betydeligste retning inden for moderne historievidenskab er forsøgene på at oparbejde en integreret »totalhistorie«, som nok i en vis udstrækning betoner bestemte faktorer – de økonomiske og sociale frem for de politiske, de kollektive frem for de individuelle – men som dog først og fremmest insisterer på at betragte den historiske udvikling under ét, i stedet for at splitte den op i politisk historie, økonomisk historie, idehistorie osv. Denne totalhistories succes har naturligt nok bevirket en nedbrydning af kunstige skel, ikke alene mellem fagets egne underdiscipliner, men også mellem historie og de øvrige samfundsvidenskaber. På mange områder, måske specielt inden for socialhistorien, er der sket en voldsom ekspansion m. h. t. nye forskningsområder og metoder, og der føres en omfattende debat med henblik på at opstille teorier for historiske langtidstendenser.¹⁸ Et indicium for styrken og frodigheden i denne udvikling er et stort antal nye tværvideenskabeligt og teoretisk orienterede tidskrifter.¹⁹

Dansk historievidenskab kom ikke rigtigt med i denne udviklings første faser, fordi vi på det tidspunkt endnu ikke havde afsluttet opgøret med den ældre skole. Vi kom så at sige et skridt bagefter, og nåede aldrig op.

Birgitta Odéns artikel »Scandia – tidskrift för en annan uppfattning« (se note 9) illustrerer glimrende dette forhold. Hun sammenligner heri »Scandia« med det franske tidsskrift »Annales«, som er en førende repræsentant for den ovennævnte »totalhistorie« og i dag indtager en fremtrædende position i den internationale fagverden. Lighederne i situationen ved de to tidskrifters fremkomst – »Scandia« i 1928, »Annales« året efter – er interessante. Begge var tænkt som organer for et oprør fra et kritisk provinsuniversitet mod den herskende og (efter oprørernes mening) middelmådige forskning på landets førende universitet, og i begge tilfælde var der i politisk forstand tale om en protest fra radikalt-liberale forskere mod den dominerende konservatisme. Men forskellene mellem de to tidsskrifters indstilling og position var langt mere betydelige. »Annales« gik i brechen for tværviden-

skabelighed, betonedede de økonomisk-sociale og de kollektive faktorer, arbejdede med et bevidst globalt og komparativt perspektiv og betragtede den kildekritiske teknik som et uproblematisk redskab underordnet problemstillingerne og synteserne. På næsten alle disse punkter var »Scandia« den diametrale modsætning. Bortset fra et begrænset samarbejde med bl. a. filologerne havde man ingen tværvidenskabelige ambitioner, men gik tværtimod ind for en kraftig og konsekvent afgrænsning af historikerens kompetenceområde.

Økonomisk historie spillede nok en vigtig rolle, men under en synsvinkel, der ikke tillod overindividuelle forklaringsfaktorer. Man udvidede perspektivet fra det nationale til det nordiske, men ikke længere, og så med skepsis på større synteser; karakteristisk nok afslog Halvdan Koht at lade sit foredrag om klassekampens betydning i nyere tid trykke i »Scandia«, fordi det – »reint syntetisk og verdshistorisk som det var « – ikke passede i tidsskriftet.²⁰ Til gengæld blev den kritiske metode, som Annales-skolen havde et så afslappet forhold til, gjort til det centrale i »Scandia«s budskab. Weibull (og vel også Arup) stod på Seignobos' metodiske standpunkt, som »Annales« skarpt bekæmpede, og Weibull lod da også sine franske afhandlinger publicere i »Revue historique«. For »Annales«-historikeren Marc Bloch var spørgsmålet »Hvad tjener historien til?« så centralt, at han for at besvare det skrev sin bog »Forsvar for historien«. Seignobos derimod havde i sin tid kaldt et sådant spørgsmål unyttigt, og få danske historikere ville have været uenige.²¹

Hvorvidt Odens resultater er repræsentative for danske forhold eller ej, må – kan man med rette indvende – foreløbig forblive et postulat. Den væsentligste indvending er måske, at netop Arup med sin Danmarkshistorie producerede en egentlig paradigme-overskridende syntese: digtningen over kilderne, forsøget på at anlægge et konsekvent helhedssyn og det ucamouflerede personlige engagement er svært forenelige med de træk, Oden fremhæver. På den anden side kan Danmarkshistorien også ses som et dybt splittet værk, hvor det ikke er lykkedes Arup at forene de forskellige elementer (positivistiske, materialistiske, kildekritiske etc.), fordi han ikke besad et teoretisk apparat, der kunne styre og i den efterfølgende debat legitimere fremstillingen. Videnskabsocioogisk er det interessante, at værket forblev en torso, og at det står helt alene. Det er muligt, at Arup (ligesom Weibullerne) i sin undervisning gik ud over gennembruddets metodiske og teoretiske grundlag²², men sådanne tendenser slog ikke igennem i den senere forskning. De næste generationer holdt sig overvejende til traditionelle problemer og metoder. Flere af de tilsyneladende nyorienteringer, f. eks. økonomisk

historie og historisk film-kritik, er langt hen ad vejen kun (den traditionelle) kildekritik og metode appliceret på nye områder. Det er naturligvis både nødvendigt og nyttigt at få etableret en standard på disse områder, der kan måle sig med det niveau, kritikken af beretninger, dokumenter, mønter etc. har nået. Men om nogen overskridelse af paradigmet var og er der ikke tale. Når kildekritik tilmåles værdi i sig selv risikerer man, for at citere Marc Bloch, »i det uendelige at hage sig fast i ubetydelige eller forkert stillede problemer. Der er intet værre spild end spildet af lærdom, som går tomgang, og intet hovmod så malplaceret som stoltheden over det redskab, der tages for et mål i sig selv«. ²³ Hans bemærkninger har gyldighed, hvad enten historikerens emne er Unionsbrevet, trælasthandel eller nazistiske propagandafilm.

Den historisk-kritiske metode fejrede triumfer, når det gjaldt at påvise den ældre forsknings metodiske mangler. Det er dens store fortjeneste, at »selv middelmådigheder, der har gennemgået et propædeutisk kursus i kildekritik, kan . . . undgå fælder, som store begavelse i lidt ældre tid kunne falde i«. ²⁴ Men desværre var man tilbøjelig til at overse, at det ikke gjorde middelmådighederne til store historikere.

Men hvorfor udviklede der sig ikke en »anti-Ranke-bevægelse« i Danmark – heller ikke senere? Nogen udtømmende forklaring kan vi ikke give, blot pege på nogle faktorer, som vi finder vigtige.

Det historisk-kritiske paradigme i dansk version indeholdt rent faktisk »anti-Ranke-elementer« ved at gøre op med den ensidigt nationale og den ensidigt politiske synsvinkel. Men udvidelsen af perspektivet i disse henseender modsvarede af indskrænkninger i andre. Det gjaldt f. eks. den individualistiske fortolkningsramme. Nok så vigtig var den stærke kildefokusering, som gjorde det vanskeligt at skrive synteser, i hvert fald for den nyere tids historie, hvor *valget* af fakta blev et påtrængende problem. Weibull undgik problemet, fordi han altid beskæftigede sig med emner, hvor alle sikre fakta kunne og måtte bruges. Men Arup stødte på det og prøvede forgæves at løse det. De metodiske krav, han ved flere lejligheder stillede til behandlingen også af den nyere tids kildestof, var i praksis umulige at opfylde i andet end punktundersøgelser; sandsynligvis har vi her en *medvirkende* årsag til, at hans danmarkshistorie aldrig kom ud over 1660. Dernæst standsede den geografiske udvidelse af perspektivet ved Norden; i forhold til Europa blev isolationen snarere mere udtalt end tidligere. Dermed blev også mulighederne for en direkte kontakt mellem europæisk og dansk historieforskning begrænset til de få tidsperioder hvor »danmarkshistorien« også er »verdenshistorie«, og det vil hovedsageligt sige vikingetiden. Betydningen af et bredt internationalt forskningsmiljø er indlysende, når det drejer sig om metodiske

og teoretiske overskridninger af en national forskningstraditions begrænsninger. For den nyeste vikingeforskning vil det f. eks. være svært at overvurdere englænderen P. H. Sawyers betydning som igangsætter og provokatør.

Men med undtagelse af sådanne områder kunne danske historikere sjældent direkte sammenligne sig med udenlandske kolleger. For det første skrev vi meget lidt om international historie. Den stærke kildefokusering gjorde det vanskeligt at meritere sig på ikke-nordiske emner. Den centrale videnskabelige egenskab, der skulle demonstreres, var evnen til en fuldstændig beherskelse af kildematerialet til en begrænset problemstilling. Grundige arkivstudier var uomgængelige og arkivrejser til udlandet en kostbar affære. Astrid Friis blev således i sin tid nægtet tilladelse til at vælge »Forholdet mellem Europa og Indien/Kina i nyere tid« som sit konferenceemne.²⁵ Hun valgte så i stedet det emne inden for engelsk historie, der senere blev genstand for hendes disputats, og i praksis var dette kun muligt i kraft af hendes personlige formue. Flere disputerede på international handelshistorie, således bl. a. Arup, Aksel E. Christensen og Kristof Glamann, men for dem alle gælder, at de (som A. Friis) i deres senere produktion stort set helligede sig danske emner. For det andet skrev udlandet næsten ikke om Danmark, heller ikke på anden hånd, fordi der blev oversat så uendelig lidt til hovedsprogene. Resultatet af denne udvickling blev opsummeret af Michael Roberts, der for tyve år siden bemærkede om sine kolleger: »Whence they draw their information upon the history of Denmark it would be difficult to conjecture, and probably profitless to enquire«. ²⁶ Og selv om fremkomsten af flere oversættelsestidsskrifter (Scandinavian Economic History Review, Medieval Scandinavia og Scandinavian Journal of History) har bedret situationen, er der stadig sådan, at udenlandske historikere lader bondeoprør rase i Danmark i 1760erne, daterer Skånes overgang til Sverige til 1814, og gør Grundtvig til leder af Indre Mission! (Og disse eksempler er endda taget fra prominente historikere).

Endelig virkede det snævre forskningsmiljø stærkt hæmmende. I det historisk-kritiske paradigmes formative år eksisterede der kun ét universitet i Danmark, og selv efter at Århus kom til, dominerede København faget og forskningen. Det var de samme få professorer, der fungerede som lærere, som anmeldere, som redaktører af tidsskrifter og som bedømmer af faglige kvalifikationer. Det betød ikke, at der ikke kunne opstå voldsom uenighed – som striden mellem Arup og Aage Friis viste – men det forhindrede, at uenigheden kunne føre til noget. Det er nok for overfladisk at tale om en »kulisseintrige mellem to efterhånden bedagede operetteprimadonnaer«, ²⁷ men i hvert fald var det den personlige side af striden, man hæftede sig ved;

nogen faglig afklaring nåede man ikke til. Derimod havde striden en lamme virkning på forskningen og den faglige debat, netop fordi miljøet var for snævert: den ene eller den anden måtte redigere »Historisk Tidsskrift«, være formand for Historisk Samfund etc.

Ikke unaturligt drog man den konklusion, at man først og fremmest måtte undgå en gentagelse af de opslidende slagsmål. Man ønskede fred, selv om prisen blev det totale ophør af en dyberegående debat om fagets mål og metode. Men som det viste sig i halvtredserne, var den fuldstændige enighed ikke mere forskningsfremmende end den totale strid havde været i 30erne. Fred er ej det bedste, men at man noget vil. Og det kan være svært at se, hvad danske historikere egentlig ville med deres forskning.

Betragter vi nemlig – efter at vi i det foregående har set på nogle »ydre« faktorer, der kan have vanskeliggjort et paradigmeskift – det historisk-kritiske paradigme som et lukket, selvreproducerende system, forekommer det mest blokerende element at have været det naive objektivitetsbegreb, der indgår i videnskabsidealet. Teorifjendtligheden, angsten for synteser og den stærke uvilje mod at forbinde studiet af fortiden med aktuelle problemer kan i vist mål afledes heraf. Og her ligger desuden kimen til det legitimeringsproblem, der har plaget dansk historieforskning i de senere år.

I udenlandsk forskning har politisk engagement haft enorm betydning ikke alene som individuel forskningsmotivation, men også som problem- og metodegenererende faktor. Det er iøjnefaldende, hvor mange af de historiske omvurderinger og metodisk/teoretiske landvindinger, der er uløseligt sammenknyttet med »the search for a usable past«. Fælles for en lang række internationale forskningsdiskussioner har været, at de udsprang af en forestilling om at man kunne lære noget af historien, at der kunne udtrages en eller anden »lovæssighed« af den, som kunne udnyttes aktuelt i kampen for at skabe et bedre samfund. Når diskussionerne om de store nationale borgerkriges årsager, karakter og følger har været så voldsom og engageret, beror det tydeligt nok på, at man samtidig har diskuteret, hvilke faktorer, der generelt har betinget samfundsmæssige fremskridt: konflikt eller konsensus, revolution eller evolution, klassekamp eller ideer osv. Derved er interessen også blevet forskudt fra studiet af politisk historie i snævrere forstand til undersøgelser af de grundlæggende økonomiske og sociale strukturer, der definerer det politiske livs muligheder og begrænsninger. Man er også blevet tvunget til en mere bevidst brug af årsagsforklaringer, f. eks. omkring afvejningen af kvantitative og kvalitative faktoreres relative betydning.

Er det tænkeligt, at de specielle træk ved dansk historievidenskab hænger sammen med, at Danmarks historie er præget af en relativt »fredelig« og »evolutionær« udvikling? Det er svært at finde egentlige knudepunkter,

der er centrale for karakteristikken af den nationale udvikling, og som derfor trænger sig på og kræver en forklaring (eller bortforklaring) af hver ny forskergeneration.

I de store europæiske lande og USA har man haft de nationale revolutioner, en brutal imperialistisk fortid (og nutid), krigsskyld, fascisme etc. som stadige anfægtelser og som motivation til nytænkning og politisk-videnskabelige opgør. I Danmark har vi kun haft to problemfelter af denne type: det sønderjyske spørgsmål og besættelsestiden. Det første af disse føles vel næppe længere påtrængende. Det andet har trods sin kontroversielle karakter endnu ikke ført til nyvurderinger: disputatserne i DNHs regi er nok blevet anklaget for at retfærdiggøre samarbejdspolitikken, men af både videnskabelige og politiske grunde (det snævre forskningsmiljø og den begrænsede adgang til kilde-materialet) har de ikke affødt nogen alternativ, kritisk forskning.

Hvorom alting er: den historisk-kritiske skole i Danmark og Sverige etablerede et skarpt skel mellem politik og videnskab. Det betyder ikke, at deres forskning var upolitisk; men når det var muligt for dem at hævde denne selvforståelse, skyldtes det bl. a. det miljø, deres videnskabsopfattelse opstod i. Den væsentligste motivation for det kritiske opgør med den ældre skole var måske en opposition mod dennes udprægede nationalisme og konservatisme, men opgøret kunne finde sted inden for snævert videnskabelige rammer, fordi den angrebne historieskrivning havde en så åbenlyst ideologisk karakter. I denne sammenhæng fik det en klar politisk funktion, i en række detailundersøgelser at demonstrere, hvad man *ikke* kunne tillade sig at slutte af kilderne. Derfor var det også muligt at legitimere historieforskningen rent negativt gennem dens kritiske virksomhed. Den aktuelle opgave bestod i at rydde ud i de myter, den ældre historieforskning hvilede på; først derefter kunne det positive genopbygningsarbejde påbegyndes. Et sådant legitimeringsgrundlag var imidlertid kun meningsfuldt, så længe den ny retning befandt sig i opposition, og selv i den periode var det en kilde til anfægtelse for både Erslev og Arup (omend de reagerede vidt forskelligt).²⁸ For de næste generationer burde anfægtelserne have været endnu større, i og med at opgøret var ført igennem og »myterne« aflivet. I stedet fortrængtes problemet, og det der skulle have været midlet, blev nu opnormeret til målet. Lönnroth fastslog i begyndelsen af 40erne, at det var historiens fornemste opgave at være kritisk og aflive myter, og dette legitimeringsgrundlag blev taknemmeligt accepteret og sidenhen gentaget ved utallige lejligheder. At man samtidig rent faktisk har overset en række »myter«, fordi de ikke var i konflikt med historikernes opfattelse af virkeligheden, er kun tilsyneladende paradoksalt.

Fra slutningen af 50erne gav manglen på målsætning sig udtryk i en be-

tydelig pluralisme. Når man tænker på virkningerne af den intolerance, der tidligere beherskede historikerverdenen, skal man ikke undervurdere værdien af denne pluralisme; men i sidste ende var det dog et udtryk for videnskabelig afmagt: »teoretisk pluralism kan inte innebära annat än man samtidigt påstår flera oförenliga ting«.29 Selv om pluralismen og dens følgesvend, relativismen, skabte fred og fordragelighed indadtil, bidrog den ikke til at skabe klarhed over fagets funktion og formål, hverken overfor forskerne eller udadtil. Problemerne med at legitimere faget skabte åbenbart anfægtelser hos dets udøvere, hvis man kan dømme efter den relativt faldende forskningsaktivitet (som ikke kan forklares alene ud fra det stigende studentertal). I 60'erne blev der gjort spredte forsøg på at give faget et samfundsrelevant image ved at lade det fremstå som »factsleverandør« til politologiens, sociologiens og økonomiens etablering af sociale »lovmæssigheder«, der så kunne udnyttes ved aktuelle problemløsninger. Man følte presset fra de ekspanderende samfundsvidenskaber og troede måske, at man på denne måde kunne lade sorteper gå videre og overlade det til disse at retfærdiggøre historikernes aktiviteter over for såvel offentligheden som de bevilgende myndigheder.

Forsøget mislykkedes, og forslaget blev måske aldrig taget helt alvorligt. Men det afslørede en fundamental usikkerhed: hvad kunne historie egentlig tilbyde folk? Faghistorikerne deltog kun i ringe omfang i formidlingen og populariseringen af forskningsresultaterne; de betragtede formidlere som fx. Palle Lauring med smilende overbærenhed, men indlod sig ikke på en kritisk stillingtagen, endsiqe på at formidle denne kritik. Og hvornår har man i et fagtidskrift set en anmeldelse af skolernes lærebogssystemer? Konsekvensen er blevet, at det store flertal, der kun gennem skoleundervisningen har mulighed for at få dannet en kritisk historisk bevidsthed, bliver spist af med gårsdagens sandheder, ofte garneret med en forherligelse af de bestående samfundstilstande.³⁰

Det eneste eksempel på kritisk overvågning af lærebøger er Foreningen Nordens løbende kontrol med omtalen af de øvrige nordiske lande (et relik fra Weibullernes skandinavisme?), mens det var op til Specialarbejderforbundet at påpege lærebøgernes ensidige og ideologiske skildring af arbejderklassens forhold og betydning.

Konsekvenserne af kløften mellem historikerne og samfundet viser sig stadig tydeligere. Til en faghistorikers beklagelser over, »at det moderne menneske tilsyneladende eksisterer uden en egentlig historisk bevidsthed«, gav en besindig lægmand som Børge Outze et svar, som udtrykker en udbredt opfattelse af faghistorikere: »Det er ikke kun ligegyldighed, der ligger bag mangelen på 'historisk bevidsthed'. Det er også fornemmelsen af, at meget af det, man kan skaffe sig viden om hos historikerne, enten er slud-

der eller ligegyldige detaljer, mens det, der betyder noget, ikke forsøges skildret«. ³¹

IV

Vi har i det foregående argumenteret for, at dansk historieforskning i de sidste halvtreds år i det store og hele har udviklet sig inden for de metodiske og teoretiske rammer, der etableredes af Erslev, Arup og Weibull. Denne usædvanlige og ufrugtbar kontinuitet har vi antydningvis forklaret som resultat af en vekselvirkning mellem de metodiske principper i paradigmet, de institutionelle rammer historikerne fungerede i, og isolationen over for såvel udenlandsk forskning som samfundet. Dermed er vi ad en lang omvej nået tilbage til hovedproblemet i Inga Flotos artikel: hvad sker der nu, og hvordan skal man forholde sig til det?

I store træk er der vel enighed om, hvad der er sket. Den etablerede historievidenskab er blevet udsat for angreb fra en marxistisk orienteret videnskabsopfattelse; dette angreb kom på et tidspunkt, hvor faget selv var ramt af indre tvivl og krisefornemmelser – som angrebet så igen forstærkede. Den iver, hvormed man nu diskuterer den historisk-kritiske forskningstraditions opkomst og karakter, skyldes bl. a. en fornemmelse af, at tiden er inde til at gøre boet op. Samtidig håber man vel gennem en analyse af det historisk-kritiske gennembrud at nå til klarhed over, hvordan det forventede nye paradigmeskift vil forløbe.

Det er imidlertid på én gang styrken og svagheden ved begreber som »paradigme« og »paradigmeskift«, at de er snævert videnskabssociologiske og derfor tager utilstrækkeligt hensyn til den konkrete historiske situation. Adskillige af de faktorer, der i sin tid førte til dannelse af en ny skole, kan genfindes idag: nye personlige, kollektive og generationsmæssige erfaringer m. h. t. politiske problemer; følelse af opposition mod den etablerede forskning; et socialt miljø med en geografisk perifer placering, som skaber afskærmning og distance fra traditionen; og et koncentreret forskningsmiljø med adgang til tidsskrifter, som kan lancere de nye ideer. ³² De nye politiske erfaringer og oppositionsfølelsen behøver næppe uddybning, og de alternative forskningsmiljøer er under etablering i Århus og Roskilde, hvor der i tilknytning til tidsskrifterne »Den jyske historiker« og »Historievidenskab« finder en omfattende publiceringsvirksomhed sted.

Men når man skal være forsigtig med at betragte de to situationer som analoge, skyldes det, at forskningen og universiteterne jo ikke svæver frit i luften, men til stadighed er afhængige af den materielle, politiske og ideo-

logiske udvikling i samfundet. Der er mange ligheder mellem f. eks. Lunds rolle i Sverige o. 1920 og Roskildes i dagens Danmark; men der er også den forskel, at ingen svensk politiker krævede Lunds universitet nedlagt efter Lauritz Weibulls ansættelse som professor. Politiske faktorer som højredrejningen og statsstyring af forskningen, og sociologiske som den næsten totale mangel på forskerudskiftning i de næste 30 år vil muligvis få mere gennemgribende virkninger end den faginterne udvikling.

»Studenteroprøret«s angreb på den etablerede forskning ramte næsten alle fag, men sammenstødet havde ikke overalt samme karakter. I fag som psykologi, sociologi, økonomi etc. blev kritikken rettet mod de åbent politiske implikationer af den såkaldt »værdifri« forskning; resultatet blev en direkte konfrontation mellem uforenelige teorier (i sociologi f. eks. mellem modellen for social stratifikation og den marxistiske klasseteori). Historie derimod, med sin mangel på samfundsrelevans, var ikke centralt placeret i det borgerlige ideologiske system, og den faglige tolerance var vitterligt ofte betydelig.

Disse forhold bestemte karakteren af opgøret i historie. Kritikken rettedes mod manglen på såvel målsætning som historie- og videnskabsteoretisk indsigt. Den empiriske forskning blev derimod ikke kritiseret, først og fremmest fordi man betragtede den som uinteressant. Derved blev det muligt for historikerne at opfatte fagkritikken mere som et komplementært end som et alternativt fænomen, og de marxistiske udgivelser affødte snarere en vis usikker og skrækblandet beundring end artikuleret modstand. Studenternes kritik blev mødt med en blanding af retorik og træt afvisning, men egentlig fjendtlighed var der sjældent tale om. Den dukkede så til gengæld op i diverse professorale dagbladskronikker, men da disse var mere præget af private og politiske udfald end af kvalificeret videnskabelighed, bidrog de kun til at skærpe den almindelige mistro mod universiteterne, ikke til faglig afklaring.³³

Et andet specifikt træk var og er den totale mangel på marxistisk tradition i Danmark.³⁴ Hvor en sådan tradition findes, blev den gerne grundlagt i 30erne (nogle steder tidligere), og de marxistiske historikere, der idag spiller en så fremtrædende rolle i den internationale historikerverden, er ofte netop 30ernes radikaliserede studenter, der har nået deres karrieres normale højdepunkt. Det dominerede træk ved 30ernes marxisme var en økonomisk determinisme, som – netop fordi den var forenklet – »rummede kraftigt intellektuelt sprængstof« og satte gang i en historieforskning, som senere ydede sin mest fremragende indsats ved at kritisere og overskride de oprindelige økonomistiske forklaringer.³⁵

I Danmark skal en sådan tradition først etableres, og det sker under andre betingelser. Marxismen er i dag et langt mere kompliceret teorisystem uden

vulgærmarxismens pædagogiske effekt, og betydelig mindre homogen end dengang (med voldsomme forskningslammende diskussioner mellem forskellige retninger til følge). Desuden er der en udbredt usikkerhed m. h. t. mulighederne for at forbinde teorien med empiriske undersøgelser på en tilfredsstillende måde. Alt dette gør den marxistiske udfordring mindre effektiv.³⁶

Inga Flotos essay munder ud i det generelt formulerede spørgsmål: »Er det nødvendigt at sætte en væsentlig indsigt over styr for at erhverve en anden« (s. 389). For så vidt angår det konkrete modsætningsforhold mellem marxistisk og ikke-marxistisk historieforskning har de foregående sider søgt at give et indirekte svar.³⁷ I et snævert videnskabeligt perspektiv er det marxistiske »opgør« bl. a. et krav om og et forsøg på at opdyrke problemfelter, som er blevet forsømt af den hjemlige forskning. Det teknisk-metodiske grundlag for opgøret adskiller sig i virkeligheden ikke afgørende fra, hvad man kan finde hos mange ikke-marxistiske udenlandske historikere, og det fremtidige forhold mellem de to historieopfattelser behøver derfor ikke at få karakter af brud og konflikt. Det kunne også have form af en overskridning af de begrænsninger den traditionelle forskning har været underlagt, men med bevaring af dens værdifulde elementer. På den anden side vil det dog også være fejlagtigt at foregøgle en enighed alene på grundlag af en videnskabelig betragtningsmåde.

For historikere opflasket med kravet om »objektivitet« lyder det skræmmende, når marxister hævder, at al videnskab er politisk. Men meningen er i nogen grad blevet misforstået (også af visse marxister!). Det betyder ikke, at videnskaben skal fratages al autonomi og stilles under direkte politisk kommando, for af sørgelig erfaring ved man, at derved umuliggøres den korrigerende virkning, den kan og skal have på politikken.³⁸ Netop fordi videnskab og politik hænger uløseligt sammen, kan en marxistisk analyse ikke ignorere krav om videnskabelighed; men den kan heller ikke lade sig nøje med disse.

Noter

- 1 Fortid og Nutid 26:3-4 (1976), s. 379-389.
- 2 U. Sjödel, »Historikern i tiden«, Scandia 41:1 (1975), s. 87.
- 3 Eksempler på den kolde krigs repressive virkninger i den amerikanske historiker-verden kan findes i bl. a. O. Lattimore, Ordeal by Slander (Boston 1950) og C. Lasch, »The Cultural Cold War«, i: The Agony of the American Left (Pelican ed. 1973), s. 64-111.
- 4 Paradigmebegrebet blev oprindeligt udviklet af Thomas Kuhn i hans bog The Structure of Scientific Revolutions (Chicago 1962; 2. udv. udg. 1970). For Kuhn er det eksemplariske paradigmeskift den naturvidenskabelige revolution i det 16. og 17.

- årh. Modellens anvendelighed ved beskrivelse af mindre omfattende ændringer i videnskabsopfattelse er omstridt; se Knud Haakonsens indledning til den danske udg. af Kuhns bog (*Videnskabens revolutioner*, Fremad 1973) og D. A. Hollinger, »T. S. Kuhn's Theory of Science and its Implications for History«, *American Historical Review* 78:2 (1973), s. 370–393.
- 5 Udtrykket såvel som en redegørelse for metodekursets historie kan findes i H. Erikson m. fl., *Dansk historievidenskabs krise* (= Skrifter fra Institut for Historie og Samfundsvidenskab 14, Odense u.å. [1976]), s. 96–98.
 - 6 Kr. Erslev, *Vort Slægtleds Arbejde i dansk Historie* (Kbh. 1922), s. 27.
 - 7 E. H. Carr, *What is History?* (Pelican ed. 1964), s. 15.
 - 8 *American Historical Review* 80:1 (1975), s. 132.
 - 9 Odéns vigtigste arbejder om dette emne er: »Det moderna historisk-kritiska genombrottet i svensk historisk forskning«, *Scandia* 41:1 (1975), s. 5–29; »Scandia – tidskrift för en annan uppfattning«, i: *Historia och samhälle. Studier tillägnade Jerker Rosén* (Lund 1975), s. 179–208; og bogen Lauritz Weibull och forskarsamhället (Lund 1975). – Liedmans bidrag er »Den historisk-kritiska skolan i idéhistorisk belysning«, *Scandia* 41:2 (1975), s. 249–269.
 - 10 Den mest iøjnefaldende forskel i gennembruddets karakter er vel, at det i Sverige er knyttet til én generation, Lauritz Weibulls, og det relativt korte tidsrum 1910–1930, mens det i Danmark strækker sig over to generationer, Erslevs og Arups, og perioden 1880–1930. Graden af kontinuitet mellem Erslev og Arup diskuteres af J. C. Manniche, »Tysk-kritisk skole og fransk-kritisk skole«, *Historisk Tidskrift* 75:1 (1975), s. 39–59 og H. Kryger Larsen, Erik Arup (Odense 1976).
 - 11 Odén, »Det moderna historisk-kritiska genombrottet«, s. 9.
 - 12 Sst., s. 12.
 - 13 Sst., s. 19.
 - 14 Liedman, »Den historisk-kritiska skolan«, s. 264. Liedman placerer i sin velskrevne og stofmættede artikel Weibull-skolen i en bredere europæisk sammenhæng og vurderer herudfra de tidsbestemte træk og de erkendelsesmæssige begrænsninger ved dens historiesyn.
 - 15 Som note 13.
 - 16 E. J. Hobsbawm, »Karl Marx's Contribution to Historiography«, *Diogenes* 64 (1968). Her citeres efter »Karl Marx's bidrag til historieskrivningen«, *Hist* 5:2 (1973), s. 22–40.
 - 17 Hobsbawm, s. 25 og 39.
 - 18 Gode samlede oversigter over denne udvikling kan findes i J. Kocka, »Theorieprobleme der Sozial- und Wirtschaftsgeschichte«, i H.-U. Wehler (Hrsg.), *Geschichte und Soziologie* (Köln 1972), s. 305–330 og G. Iggers, *New Directions in European Historiography* (Middletown 1975). Specielt for en analyse af de mest fremtrædende strukturelt orienterede historiske undersøgelser se K. Bertels, *Geschiedenis tussen structuur en evenement*, Amsterdam 1973.
 - 19 Det ældste og mest veletablerede af disse tidsskrifter er det franske *Annales*, som omtales nedenfor. Se derudover fx. *Past and Present* (England), *Studi Storici* (Italien), *Journal of Interdisciplinary History and Comparative Studies in Society and History* (USA) og *Geschichte und Gesellschaft* (Tyskland).
 - 20 Citeret efter Odén, »Scandia«, s. 197.
 - 21 M. Bloch, *Forsvar for historien* (Kbh. 1973), s. 15–24, 136.
 - 22 Odén, »Scandia«, s. 196.

- 23 Bloch, Forsvar for historien, s. 66.
- 24 H. P. Clausen, *Hvad er historie?* (Kbh. 1963), s. 32.
- 25 K. Glamann, »Historie, økonomi og statistik«, i: *Linier i dansk historieskrivning i nyere tid* (Kbh. 1976), s. 95.
- 26 M. Roberts, *Essays in Swedish History* (London 1967), s. 1.
- 27 H. Eriksen m.fl., *Dansk historievidenskabs krise*, s. 167.
- 28 Erslevs anfægtelser ses i hans skelnen mellem historievidenskab og historieskrivning – en skelnen, Povl Bagge som bekendt senere påviste det uholdbare i – og vel også i hans overgang fra professoratet til rigsarkivarembetet. Arups kommer først og fremmest til udtryk i hans *Danmarkshistorie*, som nævnt det eneste egentlige eksempel på et paradigmeoverskridende værk.
- 29 Liedman, »Den historisk-kritiska skolan«, s. 269.
- 30 For eksempler, se C. Bjørn m.fl., »Landboreformerne i den danske skoles historie-lærebøger«, *Årbog for Dansk Skolehistorie* 1974, s. 46–68, og *Den jyske historiker*, nr. 5 (1975): »Gymnasiet og faget historie«.
- 31 *Information*, 28. januar 1973.
- 32 Hypotesen om disse faktorer som betingelser for (og tegn på) paradigmeskift er fremsat af Birgitta Odén, i tilknytning til nogle overvejelser af Fernand Braudel: Odén, »Scandia«, s. 201.
- 33 Se f.eks. Erling Bjøl, »Marxismen – opium for intellektuelle«, *Politikens kronik* 14. april 1975 (og sammenlign med svarkronikken 9. maj 1975), og Niels Thomsen, »Dyrt betalt tid spildt på endeløse møder«, *Berl. Tid.* 10. juli 1975.
- 34 Hertil bidrog naturligvis den direkte undertrykkelse af marxismen, som fandt sted ved siden af den principielle tolerance. Et lidt kuriøst eksempel er Rubins og Erslevs indsats for at hindre Gustav Bang i at tale om Karl Marx i Folkeuniversitetsforeningen: L. Rerup (udg.), *Marcus Rubins brevveksling*, bd. 2 (Kbh. 1963), s. 178.
- 35 Hobsbawm, »Karl Marx's bidrag til historieskrivningen«, s. 28–29, 38.
- 36 Et indtryk af den (historie)teoretiske debat giver *Historievidenskab*, nr. 5–6–7 (1976): »Logik og historie«.
- 37 Vi har ikke søgt at tage stilling til IF's spørgsmål i den bredere (og mere komplicerede) kulturpolitiske sammenhæng, hvori det er stillet. Dog har vi svært ved at dele hendes positive vurdering af 50ernes »holdningskomplekse indsigter«. F. eks. kan den udogmatisk »kvalificerede tvivl« nok opfattes som sympatisk, men den var samtidig en form for ansvarsforflygtigelse med konservative implikationer. Det samme kan siges om den anti-rationalisme, der var fremherskende i periodens kulturdebat.
- 38 Flere af disse formuleringer er hentet fra U. Østergaard, »Studiet af førkapitalistiske samfundsforhold«, *Den jyske historiker*, nr. 6 (1976), s. 58–59, 125–126.